

Special- undervisning

Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 60 a

1 grund- skolan

Kungl. Skolöverstyrelsen

S
Z-5
(1,65)a

SPEZIALUNTERRICHT IN DER GRUNDSCHULE
Einzelne Bestimmungen u. Anweisungen

Georg-Eckert-Institut BS78

1 132 625 5

Beschafft
aus
Mitteln der
Stiftung
Volkswagenwerk

Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 60 a

Specialundervisning i grundskolan

Särskilda bestämmelser jämte anvisningar

Tredje tryckningen

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

25 931

~~Internationales Schulbuchinstitut~~

~~Braunschweig~~

~~= Bibliothek~~

Sö-förlaget

Skolöverstyrelsen

Kungl. Skolöverstyrelsen avdelning 10 a

Specialundervisning i grundskolan

© Kungl. Skolöverstyrelsen 1964

Skolella bestämmelser för undervisning

Skolella bestämmelser för undervisning
i grundskolan
1964

Internationales Schulbuchinstitut

S-B
17/60A

EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1965
650637

S
Z-5(1,65)a

~~Internationales Schulbuchinstitut~~

Innehåll

	Förord	5
I	Allmänna synpunkter	7
II	Elevhandikapp som kan föranleda specialundervisning	8
III	Individualisering genom specialundervisning	9
IV	Anordnande av specialklasser	10
V	Anordnande av särskild specialundervisning	11
	Observationsklinik	12
VI	Timplaner	13
	Bestämmelser	13
	Anmärkningar	13
	Lågstadiet Mellanstadiet	13
	Högstadiet	15
VII	Praktisk yrkesorientering	17
VIII	Tillvalsgrupper och linjer	18
IX	Betygsättning	19
X	Hjälpundervisning i olika ämnen	20
	Svenska	20
	Matematik	20
	Engelska	21
	Orienteringsämnen	21
	Kristendomskunskap	21
	Samhällskunskap	22
	Historia	22
	Geografi	23
	Naturkunskap Biologi Kemi Fysik	23
	Musik Teckning Slöjd Hemkunskap Barnavård Gymnastik	23

Bilaga 1

	Läs- och skrivsvårigheter	24
	Läsning	24
	Skrivning	25
	Speciella läs- och skrivsvårigheter	26
	Något om arbetssättet i läsklass	28
	Läsning	28
	Skrivning	29
	Speciella läs- och skrivsvårigheter på högre stadier	30
	Betygsättningen	31

Bilaga 2

Anvisningar rörande bedömning av döva eller gravt hörselskadade elevers skolprestationer och examensprövningar i svenska och främmande språk 33

I	Svenska	33
A	Exemplifiering	34
	Grammatiska fel	34
	Syntaktiska fel	35
B	Betygsättning i svenska	35
II	Främmande språk	35
A	Typiska fel i dövas och gravt hörselskadades skrivningar i främmande språk	36
B	Betygsättning i främmande språk	36

Förord

Föreliggande skrift utges av Kungl. Skolöverstyrelsen med stöd av Kungl. Maj:ts kungörelse den 6 juni 1962 (nr 480) om läroplan för grundskolan m. m. Den innefattar de särskilda bestämmelser, som utfärdats för olika former av specialundervisning, samt anvisningar rörande såväl timplaner för hjälpklasser och andra typer av specialklasser som för kursplaner vid hjälpundervisning.

Stockholm i augusti 1964.

Kungl. Skolöverstyrelsen

I Allmänna synpunkter

Utmärkande för grundskolan är, att såväl den yttre organisationen som det inre arbetet skall formas så, att det blir möjligt för varje enskild elev att med skolans hjälp tillvarata sina förutsättningar och finna studievägar och arbetssätt, som främjar den personliga utvecklingen. Genom sina tim- och kursplaner och genom sina anvisningar och kommentarer skall läroplanen vara ett hjälpmedel härvidlag. I kursplanernas huvudmoment anges de områden, det stoff och de färdigheter, som skall vara det väsentliga föremålet för undervisningen. Inom ramen för dessa huvudmoment lämnas goda möjligheter att på olika sätt variera arbetets uppläggning och innehållet i undervisningen, allt med hänsyn till olika elevers förutsättningar och behov.

Specialundervisningen utgör ett betydelsefullt led i grundskolans strävanden

att åstadkomma bästa möjliga betingelser för ett sådant skolarbete, avpassat för elever med vissa handikapp. Antingen denna undervisning sker i form av särskild specialundervisning eller inom olika slag av specialklasser ansluter den nära till övrig undervisning inom grundskolan, därigenom att den har samma inriktning och mål, ett innehåll, som inrymmer inom de fastställda huvudmomentens ram, och en uppläggning, som innebär en tillämpning av de i läroplanen angivna undervisningsprinciperna. Det är väsentligt, att elevernas handikapp inte onödigtvis poängteras genom organisatoriska anordningar och arbetets yttre uppläggning. Skillnaderna måste däremot ofta bli påtagliga i fråga om det inre arbetet, vars utformning blir intimt beroende av vederbörande elevers speciella handikapp.

efter de betingelser, som föreligger i klassen.

Undervisningen i mindre grupper än vad som är möjligt i vanlig undervisning är också utmärkande för specialundervisningen. I den mindre gruppen blir det möjligt att skapa gynnsamma arbetssituationer samt en lugn och trivsam utvecklingsmiljö.

Kravet på en konkret undervisning är mycket starkt i en specialklass. Pedagogiska hjälpmedel av olika slag är därför nödvändiga. För att så långt möjligt eliminera verkan av olika förekommande handikapp bör tekniska hjälpmedel användas samt undervisningslokalerna planeras och utrustas med särskild hänsyn härtill.

Samarbete och samverkan mellan alla i specialundervisningen engagerade lärare måste ske för att samtliga skall erhålla bättre kännedom om den enskilda elevens individuella egenart och för att man därigenom skall kunna

främja en allsidig utveckling hos honom. Det är också viktigt, att specialundervisande lärare håller fortlöpande kontakt med sina kolleger i vanliga klasser. Det pedagogiska utbytet av sådant samarbete berikar arbetet i båda typerna av klasser. I de fall där så befinns lämpligt bör viss samordning av undervisningen ske, exempelvis därigenom att elev tillhörande specialklass bereds tillfälle att delta i undervisningen i vanlig klass i ämne, där eleven har förutsättningar härför.

För att kunna effektivt planera undervisningen och på ändamålsenligt sätt inpassa laborationer och exkursioner i läroängsen samt för att komma i tillfälle att utnyttja hjälpmedel, lokaler, undervisningsmateriel och övrig pedagogisk utrustning skall lärare, som meddelar specialundervisning, delta i förekommande ämneskonferenser och ha kontakt med respektive huvudlärare och institutionsföreståndare.

IV Anordnande av specialklasser

Specialklasser må anordnas av de slag och vid de elevantal, som anges i följande uppställning. Specialklass må vara av B-typ även på högstadiet. (5 kap. 43 § 1 mom. skolstadgan)

Klassens art	Elevantal som villkor för		Därutöver 1 klass för varje påbörjat
	1 klass	2 klasser	
Hjälpklass	8—15	16—28	14-tal elever
Hörselklass	5—8	9—14	7. » »
Synklass	5—10	11—16	8. » »
Cp. eller observationsklass	7—12	13—18	9. » »
Läsklass	8—14	15—26	13. » »
Friluftsklass eller hälsoklass	8—20	21—38	19. » »
Skolmognadsklass	8—15	16—28	14. » »

Anm. Låg- och mellanstadierna respektive högstadiet må var för sig utgöra underlag för delningen.

V Anordnande av särskild specialundervisning

Särskild specialundervisning må anordnas dels såsom särskild hjälpundervisning och särskild observationsundervisning, dels för elever med läs- och skrivsvårigheter samt för elever med hörsel-, syn- eller talsvårigheter och dels för elever i specialklass, vilka även har annan svårighet vid undervisningen än den som föranlett hänvisningen till specialklassen.

Särskild specialundervisning må anordnas för kortare tid än en termin (5 kap. 44 § skolstadgan).

Annan form av specialundervisning kan anordnas efter medgivande av överstyrelsen (5 kap. 45 § skolstadgan).

Se Lgr s. 68—70.

För anordnande av särskild specialundervisning utfärdar överstyrelsen med stöd av 5 kap. 46 § skolstadgan följande bestämmelser.

Högst nedan angivna timantal må av skolstyrelser tillämpas vid tilldelning av timmar för särskild specialundervisning.

	Antal veckotimmar för			Därutöver antal veckotimmar för	
	1 elev	2 elever	3—4 elever	varje ytterligare elev	varje påbörjat 3-tal elever
Särskild hjälpundervisning	2	2	4		2
» observationsundervisning	2	2	4		2
» specialundervisning för elever med läs- och skrivsvårigheter	2	2	4		2
» specialundervisning för elever med synsvårigheter	4	4	4		2
» specialundervisning för elever med talsvårigheter	2	2	4		2
Särskild specialundervisning för elever med hörselsvårigheter ...	5			2	

Handhavandet av särskild specialundervisning bör om möjligt anförtros åt lärare, som genomgått utbildning för ifrågavarande specialundervisning. Länsskolnämnd och skolstyrelse bör uppmärksamma berörda lärares utbildning för specialundervisning. Om specialutbildad lärare ej finns tillgänglig, utses annan för undervisningen väl lämpad lärare.

Elever med skilda typer av handikapp bör i allmänhet icke undervisas i gemensam grupp. Varje form av särskild specialundervisning bedrivs lämpligen separat.

Beträffande läs- och skrivsvårigheter (behandling och betygsättning etc.) hänvisas till av skolöverstyrelsen den 25 juli 1963 utfärdade anvisningar (bil. 1). Anvisningar rörande döva eller

gravt hörselskadade elevers skolprestationer m.m. har utfärdats den 12 februari 1964 (bil. 2).

Observationsklinik

Med stöd av skolstadgan 5 kap. 46 § medger överstyrelsen, att vid sidan eller av eller i stället för observationsklass och särskild observationsundervisning må inrättas *observationsklinik* för undervisning av elever, varom här är fråga.

I skolenheter och kommuner med begränsat elevunderlag ersätter observationskliniken en eljest erforderlig observationsklass samtidigt som den helt eller delvis handhar den särskilda observationsundervisningen. Vissa elever kommer därför att erhålla hela sin undervisning vid kliniken under det att andra elever erhåller viss undervisning vid denna vid sidan av undervisningen i den egna klassen.

Förutom elev, som i föreskriven ordning uttagits till observationsundervisning (observationsklass eller särskild observationsundervisning), må rektor låta även annan elev med anpassnings-svårigheter tillfälligt och i utrednings-syfte undervisas i observationsklinik. Elev, som undervisas vid observationsklinik, tillhör alltså sin vanliga klass. Innan sådan placering sker, skall elevens föräldrar underrättas.

I observationskliniken görs erforderliga observationer rörande elevens speciella beteenden och utförs de undersökningar i övrigt, som åvilar den elevvårdande expertis, som skolan har tillgång till eller eljest kan utnyttja (skolläkare, skolpsykolog, skolsköterska, skolkurator eller motsvarande).

Elev, som tillfälligt placerats i observationsklinik, bör ej undervisas i kliniken längre tid än en månad utan att frågan om fortsatta åtgärder prövas av rek-

tor. Denna prövning kan exempelvis leda till att eleven återförs till sin vanliga klass eller att han enligt bestämmelserna i skolstadgan 5 kap. 42 § uttas till observationsundervisning. I sistnämnda fall kan beslutet innebära att eleven

a) fortfarande skall undervisas i kliniken jämsides med undervisning i vanlig klass eller på annat sätt erhålla särskild observationsundervisning

b) ännu en tid skall erhålla all sin undervisning i kliniken

c) skall överföras till observationsklass.

Skolan skall på allt sätt underlätta elevens återkomst till vanlig klass. Detta kan ske genom att stödundervisning och andra elevvårdande åtgärder vidtas och genom att klasskamraterna görs uppmärksamma på svårigheterna i elevens situation. Elevens föräldrar skall alltid underrättas om att eleven återförs till sin vanliga klass och om de problem detta kan medföra.

Bestämmelsen om minimiantal elever för inrättande av observationsklass skall icke gälla för observationsklinik. Sådan kan nämligen inrättas med utgångspunkt i om varaktigt behov av sådan undervisning i observationsklinik bedöms föreligga under läsåret. Där varaktigt sådant behov icke anses föreligga, bör i stället den särskilda observationsundervisningen utnyttjas.

Erforderlig speciallärartjänst må i sin helhet utnyttjas för anordnande av observationsklinik. Tjänstgöring i observationsklinik är i fråga om lärares undervisningsskyldighet att betrakta som tjänstgöring i observationsklass.

Den i skolstadgan 5 kap. 43 § 3 mom. angivna 15-procentregeln avser specialklasser och gäller följaktligen icke den form av specialundervisning, som det här är fråga om, och är icke heller tillämplig beträffande annan särskild specialundervisning.

VI Timplaner

1 Bestämmelser

Med stöd av skolstadgan 5 kap. 46 § samt kungörelsen 1962: 480 om läroplan för grundskolan m. m. med däri vidtagna ändringar föreskriver skolöverstyrelsen, med undantag för vad som i nästa stycke anges, att de i läroplanskungörelsen intagna timplanerna 1, 3, 4 och 5 för vanlig klass på lågstadiet och mellanstadiet samt timplan 1 för vanlig klass på högstadiet skall tillämpas jämväl i motsvarande klasstyp och årskurs av hjälpklass och av annan specialklass än hjälpklass. Nedsättning av undervisningstiden med stöd av allmänna bestämmelser till timplaner, punkt 8, må ske i årskurserna 2—9 med utgångs-

punkt i de i läroplanskungörelsen för vanlig klass intagna timplanerna.

I timplan 2 för låg- och mellanstadierna av hjälpklass må veckotimtalet i svenska för årskurserna 1 och 3 ökas med en veckotimme, varigenom det sammanlagda veckotimtalet i var och en av årskurserna av hjälpklass enligt timplan 2 för låg- och mellanstadierna samt enligt timplan 2 för högstadiet därmed ligger inom ramen för den nedsättning av undervisningstiden i årskurserna 2—9, som skolstyrelsen äger rätt att medge med stöd av allmänna bestämmelser till timplaner, punkt 8.

2 Anmärkningar

För specialklasser skall beträffande timplanerna gälla följande anmärkningar.

I dessa ingår (nedan utmärkta med *) anmärkningar, som gäller även timplan för vanlig klass.

Lågstadiet. Mellanstadiet

A* Finnes med hänsyn till skolskjutsar och väntetider i samband med dessa erforderligt, må efter medgivande av läns skolnämnden även annan fördelning av timtalet för gemensam undervisning av eleverna respektive undervisning i grupp ifrågakomma, om elevernas veckotimtal och antalet lärartimmar därigenom icke ökas. (Anmärkning 1 till timplan 1 för lågstadiet och mellanstadiet.)

B* Undervisningstiden under de 2—4 första veckorna av barnets första skol-

år bör genom gruppindelning och med successiv utökning begränsas, för att övergången från hemmet till skolan skall underlättas för nybörjarna. (Anmärkning 2 till timplan 1 för lågstadiet och mellanstadiet.)

C* Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik, se anmärkning O här nedan.

D* Utöver undervisningen i gymnastik skall friluftsverksamhet förekomma enligt särskilda bestämmelser och anvisningar. (Anmärkning 8 till timplan 1 för lågstadiet och mellanstadiet.)

E* Fördelning av undervisningstiden för orienteringsämnen på ämnena hembygdskunskap, samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap skall i förekommande fall göras med ledning av vederbörande plan för vanlig klass och motsvarande klasstyp. Se anmärkning 9 till timplan 1, anmärk-

ning 2 till timplan 3, anmärkning 2 till timplan 4 och anmärkning 3 till timplan 5 för lågstadiet och mellanstadiet.

F* De två utöver tiden för reguljär gruppuppdelning i årskurs 2 överskjutande timmarna skall, efter beslut av skolstyrelsen, disponeras inom lärarens egen eller annan klass inom lågstadiet på ett eller flera av följande sätt, nämligen för

a) undervisning av elever i grupp eller enskilt utöver vad eljest framgår av timplanen exempelvis för åstadkommande av särskild stödundervisning åt elever, som på grund av senare inträde i klassen eller längre tids sjukdom eller annan motsvarande orsak blivit förse-nade i skolarbetet, eller åt allmänt skol-omogna eller eljest sent utvecklade ele-ver;

b) särskild stödundervisning i läs-ning och skrivning för att förebygga uppkomsten av läs- och skrivsvårig-heter;

c) särskild stödundervisning i mate-matik för att ytterligare konkretisera talbegreppen och räkneoperationernas innebörd;

d) tjänstgöring som konsulent, exem-pelvis i visst ämne eller för användning av audivisueella och andra hjälpmedel i undervisningen;

e) pedagogiskt utvecklingsarbete in-om mindre, väl definierat område av stadiets verksamhet;

f) annan, av länskolnämnden med-given verksamhet i syfte att möjliggöra ökad individualisering av undervisning-en eller eljest ytterligare stärka den pedagogiska effektiviteten i verksamhe-ten på stadiet. (Anmärkning 10 till tim-plan 1 för lågstadiet och mellanstadiet.)

G I specialklass av A-typ förekom-mer ej gruppindelning vid undervisning i engelska.

H Undervisningstiden i engelska må kunna fördelas på flera lektionstillfäl-len, omfattande kortare tid än en under-visningstimme. För elev, som icke del-tar i engelska, ökas undervisningstiden i första hand i svenska och matematik med motsvarande timtal. En sådan an-ordning får dock inte medföra en ök-ning av antalet lärartimmar.

I I slöjd och hemkunskap må grup-per anordnas enligt följande.

Ämne Klassens art	Elevantal som villkor för		Därutöver ytterli-gare en grupp för varje påbörjat
	1 grupp	2 grupper	
<i>Slöjd</i>			
Hjälpklass	4—13	14—24	10-tal elever
Hörsel-, syn-, obs. eller cp-klass	4—8	9—16	8-tal »
Läs-, frilufts- eller hälsoklass	4—14	15—26	13-tal »
<i>Hemkunskap</i>			
Hjälpklass	6—12	13—20	10-tal »
Hörsel-, syn-, obs. eller cp-klass	6—8	9—16	8-tal »
Läs-, frilufts- eller hälsoklass	6—12	13—24	12-tal »

Anm. 1. I slöjd finns två slöjdarter, dels trä- och metallslöjd, dels textilslöjd. I vardera slöjdarten må inrättas slöjdgrupper enligt ovan angivna normer. Stadiet utgör härvid underlag för delningen. I hemkunskap däremot må klassen utgöra underlag för delningen.

Anm. 2. Grupp i slöjd eller hemkunskap må anordnas vid lägre elevantal än som anges i tabellen ovan, om särskilda skäl äro därtill och länskolnämnden lämnar sitt medgivande.

J I hörsel-, syn- och läsklasser må undervisningstiden i svenska kunna utökas i var och en av årskurserna 1—6 med högst 2 vtr. Därvid sker minskning av timantalet för annat ämne.

K I hjälpklass och observationsklass må undervisningstiden i slöjd kunna utökas till högst 4 vtr i årskurs 4 samt till högst 6 vtr i årskurserna 5 och 6. I sistnämnda årskurser må i hjälpklass för undervisning i hemkunskap kunna användas högst 2 vtr, varvid dock skall iakttas, att den sammanlagda undervisningstiden i slöjd och hemkunskap icke överstiger 6 vtr i någon av årskurserna.

L I cp-klass må del av undervisningstiden för gymnastik och slöjd användas för undervisning i hemkunskap eller annat övningsämne; sjukgymnastisk behandling må inräknas i vecko-timtalet.

M I hörsel-, syn-, läs- samt friluftsoch hälsoklass må 2 vtr slöjd i årskurs 6 kunna utbytas mot 2 vtr hemkunskap.

Högstadiet

N Vid undervisning i svenska samt vid laborationer i biologi, kemi och fysik må specialklass med lägst 13 elever i för vanlig klass angiven omfattning delas på två grupper.

O* Utöver undervisningen i musik må anordnas frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik. Undervisningens omfattning beräknas i fråga om körsång efter en veckotimme för varje fullt femtiotal deltagande elever på högstadiet vid skolenheten, dock minst en veckotimme, samt i fråga om instrumentalmusik och solosång efter en veckotimme för varje fullt femtiotal elever på högstadiet vid skolenheten, dock minst en veckotimme. I här avsedd frivillig undervisning må delta även elever från låg- och mel-

lanstadierna enligt rektors närmare bestämmande i samråd med vederbörande lärare. (Anmärkning 2 till timplan 1 för högstadiet.)

P* Utöver undervisningen i gymnastik skall friluftsverksamhet förekomma enligt särskilda bestämmelser och anvisningar. I varje klass må två av läsårets friluftsdagar användas för studiebesök och exkursioner. I årskurs 8 skall två friluftsdagar användas till obligatorisk undervisning i brandskydd och olycksfallsvård. (Anmärkning 5 till timplan 1 för högstadiet.)

Q Undervisningstiden i främmande språk må kunna fördelas på flera lektionstillfällen, omfattande kortare tid än en undervisningstimme. För elev, som icke deltar i den obligatoriska undervisningen i engelska, ökas undervisningstiden i första hand i svenska och matematik med motsvarande timtal. En sådan anordning får dock inte medföra en ökning av antalet lärartimmar.

R I slöjd och hemkunskap må grupper anordnas enligt anmärkning I ovan. I yrkesarbete på linjerna 9 pr, 9 tp, 9 ha och 9 ht gäller samma delningsbestämmelser som i anmärkning I angivits för ämnet hemkunskap.

S* Särskild stödundervisning må utöver timplanen anordnas för elever, som önskar ändra studieriktning eller som på grund av långvarig sjukdom eller andra liknande omständigheter har behov av extra stöd från skolans sida under viss, begränsad tid. För sådan stödundervisning må för läsår disponeras en undervisningstimme för varje fullt tjugotal elever på högstadiet vid skolenheten, dock minst 40 undervisningstimmar. Länsskolnämnden äger efter framställning medgiva stödundervisning i större omfattning än nu sagts, om särskilda skäl föreligger. (Anmärkning 11 till timplan 1 för högstadiet.)

T I hörsel-, syn- och läsklasser må

undervisningstiden i svenska kunna utökas i var och en av årskurserna 7—9 med högst 2 vtr (jfr anm. J).

U I årskurs 7 fördelas undervisningstiden för musik och slöjd på respektive ämnen efter elevernas val i alternativt 2+0 eller 0+2 vtr. I årskurs 7 av hjälpklass må därutöver införas obligatorisk undervisning i slöjd med 2 vtr.

I årskurs 8 fördelas undervisningstiden för musik, teckning och slöjd för respektive ämnen efter elevernas val i alternativt 2+2+0, 2+0+2, 0+2+2 eller 0+0+4 vtr. I årskurs 8 av hjälpklass må därutöver införas obligatorisk undervisning i hemkunskap med 2 vtr.

I årskurs 9 fördelas undervisningstiden för musik, teckning och slöjd på respektive ämnen efter elevernas val i alternativt 2+2+0, 2+0+2 eller 0+2+2 vtr i linjerna g, h och s; i linjerna t och m antingen 2+2+0 eller 0+2+2 vtr; i övriga linjer inom årskursen alternativt 2+0+0, 0+2+0 eller 2 vtr engelska.

V I linjerna pr, tp, ha och ht inom årskurs 9 kan, om så befinnes lämpligt, införas undervisning i matematik med 2 vtr.

X I cp-klass må 2 vtr kunna användas för undervisning i hemkunskap i var och en av årskurserna 8 och 9.

Y I årskurs 8 skall anordnas praktisk yrkesorientering, som för varje elev bör, om särskilt hinder ej föreligger, omfatta för hjälpklass och observationsklass 3—6 hela läsveckor och för annan specialklass tre hela läsveckor. Under praktikperiod bör del av klass erhålla yrkesorientering på arbetsplatser, me-

dan övriga elever har schemabunden undervisning. Indelningen i grupper för undervisning respektive praktisk yrkesorientering bör ske så, att undervisningen för berörda elever störes i så ringa omfattning som möjligt.

Z Deltagande i undervisning i tillvalsämnen är obligatoriskt för eleverna. Varje elev har att inför respektive årskurs välja en av de i timplan 1 för årskurserna 7 och 8 fastställda tillvalsgrupperna samt för årskurs 9 fastställda linjerna. Se förteckningar över tillvalsämnen och yrkesämnen i anmärkningar till timplan 1 för högstadiet.

Modifikationer i fråga om såväl ämnen som veckotimtal inom de fastställda tillvalsgrupperna och linjerna må göras, om så bedömes nödvändigt för att anpassa undervisningen till elevernas fysiska och psykiska förutsättningar.

Å I årskurs 9 anslås till obligatorisk undervisning i barnavård minst 10 lektioner under läsåret, tagna från timplanens ämnen efter rektors bestämmande i samråd med vederbörande lärare samt koncentrerade på lämpligt sätt. Därvid må specialklass delas i två grupper, om relevantet är lägst 13.

Ä Undervisning av elever i årskurserna 7 och 8 inom samma klass skall i största möjliga utsträckning och så som ovan föreskrivits avse ämnen och veckotimmar ena året enligt årskurs 7 i timplan för högstadiet och andra året enligt årskurs 8 i samma timplan. Ena året avser läsår, som börjar under jämnt kalenderår. Andra året avser läsår, som börjar under udda kalenderår.

Elever i årskurs 9 skall så vitt möjligt utgöra särskild undervisningsgrupp.

VII Praktisk yrkesorientering

Praktisk yrkesorientering för elever i hjälp- och observationsklasser bör omfattas 3—6 hela läsveckor i anslutning till det i skolan förekommande periodsystemet; dock bör endast tre sammanhängande perioder tillämpas för elever med praktisk yrkesorientering under mer än tre hela läsveckor. Elever i annan specialklass deltar i den praktiska yrkesorienteringen enligt de regler, som gäller för vanliga klassers elever.

Elever, som deltar i specialundervisning, har på grund av olika handikapp mycket varierande förutsättningar att inhämta erfarenheter av den praktiska yrkesorienteringen. Detta får emellertid inte medföra, att yrkesorienteringen begränsas enbart till vissa mindre kvalificerade yrkesområden. Inom arbetslivet tas nämligen många gånger sådana sektorer av elevernas personlighet i anspråk, om vilka skolan äger otillräcklig kännedom. Platsackvisitionen bör därför ske på grundval av elevernas önskemål, dock med hänsyn till huruvida ett förekommande handikapp kan innebära risker för eleven inom ett önskat arbetsområde.

För elever med komplicerade handikapp torde emellertid kunna övervägas en relativt permanent organisation av praktikplatser. Härigenom kan betingelser skapas för att kontinuerligt hålla praktikhandledare och arbetsplatser underrättade om de speciella problem, dessa elever kan ha. Med tiden kan dessa handledare genom sin sammanhängande träning i att iaktta handikappade elever bli i stånd att lämna värdefulla bidrag till deras studie- och anlagsorientering.

I regel skall yrkesvalsläraren organisera den praktiska yrkesorienteringen

även för elever, som deltar i specialundervisning. Dock kan lärare i specialklass utses att ansvara för kontaktarbetet i samband med den praktiska yrkesorienteringen för specialklassernas elever. I kommuner med mer än en yrkesvalslärare kan en av dessa fungera som yrkesvalslärare för elever i specialklasser. (Se särskilda anvisningar för studie- och yrkesorienteringen för elever i specialklass.)

Det är viktigt, att elevernas önskemål beträffande den praktiska yrkesorienteringen diskuteras med elever och föräldrar. Man måste emellertid räkna med att blyghet och brist på initiativkraft hos somliga elever och föräldrar många gånger hindrar dem från att spontant uppsöka den för yrkesvägledningen ansvarige. Det kan då anses befogat att genom personlig inbjudan till enskild yrkesvägledning hjälpa dem över dessa hinder.

Inför den praktiska yrkesorienteringen måste samråd ske med skolläkare och skolsköterska framför allt i fråga om elever med komplicerade handikapp.

Läroplanens anvisningar beträffande arbetarskyddsbestämmelserna bör noga observeras. En detaljerad och konkret genomgång av dessa bestämmelser är nödvändig med hänsyn till de risker, som elever med handikapp i högre grad än andra kan förutsättas vara utsatta för på grund av sin ofta begränsade erfarenhetsbakgrund eller på grund av sitt fysiska handikapp.

I den lokalt anpassade upplysningsverksamheten för arbetsgivare och fackliga organisationer samt för företagens praktikhandledare bör uppmärksamhet ägnas även de i specialundervisning

deltagande eleverna. Det kan exempelvis vara nödvändigt att i vissa situationer orientera praktikhandledaren om att han kommer att möta en intellektuellt utvecklingshämmad elev. När en sådan orientering är befogad, bör den ta sikte på att ge praktikhandledaren en uppfattning om vari elevens svårigheter består men också i vilka avseenden, man har anledning att bedöma elevens prestationsförmåga som normal.

Man bör hellre beskriva den enskilde elevens förutsättningar i olika avseenden än söka inordna honom under en teknisk benämning för en hel grupp. Det får anses direkt olämpligt att endast meddela arbetsplatsen, att en elev undervisas i hjälp- eller observationsklass, hörselklass eller dylikt, då detta lätt kan fixera den icke sakkunnige i ett generellt och onyanserat synsätt.

VIII Tillvalsgrupper och linjer

Varje elev har att inför respektive årskurs välja en av de i timplan 1 för årskurserna 7 och 8 fastställda tillvalsgrupperna samt för årskurs 9 fastställda linjerna. Detta innebär, att det fria tillvalet så långt möjligt skall tillämpas även för elever i samtliga slag av specialundervisning.

För elever, vilkas handikapp på ett avgörande sätt påverkar deras förmåga att tillgodogöra sig undervisningen, kan denna anordnas i tillvalsgrupper och linjer på ettdera av följande tre sätt:

A Undervisning med avkortade kurser inom tillvalsgrupper och linjer enligt läroplanens förteckning, varvid de i specialundervisning deltagande eleverna undervisas tillsammans med elever i vanlig klass.

(Se anm. 1 nedan.)

B Undervisning med avkortade kurser inom tillvalsgrupper och linjer enligt läroplanens förteckning, varvid de i specialundervisning deltagande eleverna undervisas i särskilda undervisningsgrupper.

(Se anm. 1 nedan.)

C Undervisning med avkortade kurser, vilka med annat innehåll och veckotimtal ingår i modifierade tillvalsgrupper och linjer.

(Se anm. 2 och 3 nedan.)

Anm. 1. I tillvalsgrupper samt i linjerna 9 pr, 9 tp, 9 ha och 9 ht kan avkortade kurser förekomma dels i läroämnena, dels i teoretiska moment i övnings- och specialämnena.

Anm. 2. Följande exempel på modifierad timplan kan tillämpas i linje 9 pr med avkortade kurser i den utsträckning, som anges i anm. 1.

Ämne		Antal vtr
Kost och matlagning	a)	10 (2)
Textilier och sömnad	b), e)	4
Barnavård och familjekunskap	b)	3 (1)
Kontors- och butiks-teknik	c), d)	5 (1)
		22 (4)

a) I tillämpliga delar enligt mål och huvudmoment för 9 ht Lgr s. 417. I ämnet bör även till behandling upptas eko-

nomi och arbetsorganisation.

b) I tillämpliga delar enligt mål och huvudmoment för 9 ht.

c) I tillämpliga delar enligt mål och huvudmoment för 9 pr.

d) Även i bokföring i tillämpliga delar enligt 9 ha.

e) Kan utbytas mot verkstadsarbete.

Anm. 3. I cp-klass kan i årskurs 9 veckotimtalet för yrkesämnena utnyttjas såsom arbetsträning och arbetsprövning för att ge eleverna träning i sådana grundläggande arbetsmoment, som kan förekomma främst i arbeten i hemmet eller på skyddade verkstäder. Samtidigt därmed observeras, bedöms och registreras elevernas prestationsförmåga. De bör beredas möjligheter att systematiskt pröva moment inom ett flertal områden. Träningen skall i huvudsak bedrivas så,

att eleverna får övning i att handha olika arbetsmaterial och verktyg.

Under träningen bör observeras, hur arbetsmaterial och verktyg i varje enskilt fall bör anpassas för att verkan av förekommande handikapp så långt möjligt skall kunna elimineras.

Följande exempel på modifierad timplan kan tillämpas vid undervisning, som i första hand är avsedd för elever med komplicerade motoriska handikapp i förening med intellektuell utvecklingshämning.

Ämne	Antal vtr
Arbetsprövning och arbetsträning	10
Svenska. Övningskurs	2
Yrkesräkning	2
Maskinskrivning	2
Hemkunskap	2
Gymnastik med ADL (Activity of Daily Living)	4
	22

IX Betygsättning

Elever, som erhåller annan specialundervisning än hjälpundervisning, betygsätts enligt för vanliga klasser gällande betygsnormer.

De elever, som i vederbörlig ordning uttagits till undervisning i hjälpklass eller till särskild hjälpundervisning i något eller några ämnen, utgör vid betygsättning en särskild referensgrupp. Den 5-gradiga betygs-skalan skall på denna grupp användas enligt vederbörande anvisningar i läroplanen (s. 89 ff). Det blir därvid nödvändigt betrakta varje hjälpklass som om den representerade hela den rikselevgrupp, som erhåller hjälpundervisning. Motsvarande gäller

för grupp av elever, som erhåller särskild hjälpundervisning. Försiktighet bör iaktas i fråga om användningen av betygsgraderna 5 och 1. Av betygsblanketten skall framgå, att eleven deltagit i hjälpundervisning.

Elev, som erhållit hjälpundervisning skall, om han så önskar, kunna erhålla betyg respektive slutbetyg i ett eller flera ämnen enligt för vanliga klasser gällande normer.

Beträffande betygsättning av elever med läs- och skrivsvårigheter samt (i svenska och moderna språk) av hörselskadade elever hänvisas till bil. 1 och 2.

X Hjälpundervisning i olika ämnen

Vid utarbetande av studieplaner för hjälpundervisning bör beaktas, att den skall meddelas inom ramen för de i läroplanen för grundskolan fastställda

huvudmomenten och enligt där meddelade anvisningar. Nedanstående utgör förtydligande och kompletterande anvisningar och kommentarer.

Svenska

Vid hjälpundervisning bör på alla stadier särskild vikt läggas vid den funktionella sidan av undervisningen i svenska.

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, övningar att framträda inför klassen med enkla redogörelser, övning att aktivt lyssna, fritt skriftligt berättande, lästräning och studieteknik samt övning att successivt lära in stavningen av allmänt brukade ord är sådana huvudmoment, som bör

bli föremål för särskild uppmärksamhet i undervisningen.

På mellan- och högstadierna bör till förmån för ovan nämnda färdighets- träning form- och satsläran behandlas mindre ingående. Likaså bör behandlingen av ords släktskap, några betydande författares verk, iakttagelser angående stilskillnader samt notiser om språkets liv och utveckling göras mindre ingående.

Matematik

De begränsningar av vissa huvudmoment liksom den ändrade fördelningen av huvudmomenten, som måste förekomma i matematik, bör syfta till en långsam stegring av svårighetsgraden vid all färdighetsträning. Med hänsyn härtill kan denna inom respektive stadier utsträckas över stadiegränserna.

Huvudräkning bör inta en framskjuten plats på alla stadier. Skriftlig räkning inom talområdet 1—100 bör flitigt övas även i de högre årskurserna.

Sortförvandlingar, från exempelvis centimeter till decimeter, öre till kronor eller omvänt, bör sparsamt förekomma i de lägre årskursernas övningsuppgifter. De i kursplanen angivna olika sla-

gen av mått, mynt och vikter brukas här i första hand som självständiga enheter.

Vid behandling av decimaltal bör huvudsyftet vara att lära eleverna att för praktiskt bruk beteckna och avläsa de vanligaste sorterna, uttryckta i decimaltal, samt att utföra enkla beräkningar med sålunda tecknade sakuppgifter.

Syftet med geometriundervisningen bör vara att ge en orientering om elementära geometriska begrepp, att öva uppfattningen av ytors och kroppars form och storlek samt att utföra enkla, i vardagslivet förekommande beräkningar.

På högstadiet skall den allmänna kursen utgöra underlaget för avkortad kurs.

Engelska

Den grundläggande undervisningen i engelska bör bedrivas muntligt. Efter hand sättes texten in och får då bilda underlag för uttalsövningar, tal- och hörövningar samt för inlärandet av ett begränsat men väl valt ord- och frasförråd. Även sedan texten införts, bör talövningarna vara det centrala i undervisningen på alla stadier.

Eftersom färdigheter i engelska huvudsakligen skall befästas på imitativ väg, och eftersom i undervisningen användandet av ordlistor och ordböcker förekommer i begränsad omfattning, bör övningar med ljudskrift delvis eller helt uteslutas.

Förtrogenhet med ett mindre förråd av grammatiska mönster bör vara ett

mål även för hjälpundervisningen i engelska.

I anslutning till tal- och hörövningar kan enkla skrivövningar förekomma. Skriftlig översättning från svenska till engelska bör övas sparsamt.

Skriftlig övning i form av kombinerade skrivningar och uppsatsskrivning bör med hänsyn till elevernas små förutsättningar för avancerade språkstudier ej förekomma.

Eftersom talövningarna är det centrala i undervisningen, bör och kan textbehandlingen med hänsyn till elevernas förutsättningar inte genomföras i full utsträckning enligt läroplanens anvisningar (Lgr s. 200).

På högstadiet skall den allmänna kursen utgöra underlaget för avkortad kurs.

Orienteringsämnen

I orienteringsämnena är en fördjupning på vissa områden av ett ämne i syfte att väcka intresse och skapa förståelse för enkla och karakteristiska sammanhang väsentligare än en bred och systematisk framställning. Orienteringen bör ha till syfte att skapa insikt, även om den i praktiken inte leder till mera än kunskaper om relativt begränsade fakta.

Stoffet bör vara så beskaffat, att det intresserar och engagerar eleverna, t.ex.

genom att anknyta till den verklighet, som möter dem, eller genom att ge näring åt fantasin.

Vid avvägning av kursinnehållet bör hänsyn tagas till elevernas svaga minnesfunktion och uthållighet, långsamma uppfattning, begränsade ordförråd och svårighet att tänka abstrakt samt andra svårigheter, som kan påverka deras förmåga att tillgodogöra sig undervisningen i dessa ämnen.

Kristendomskunskap

Med tanke på elevernas ofta mycket svaga läsförmåga bör lärobok i regel ej förekomma i de första årskurserna. Senare kan en bok med rikt bildmaterial göra undervisningen mera konkret och lättfattlig. Undervisningen bör stödjas på lärarens muntliga framställning

och huvudsakligen bedrivas i form av samtal.

Även på mellanstadiet bör samtalet och den muntliga undervisningen vara det primära. Läroboken bör huvudsakligen ge en sammanfattande översikt av lärarens framställning. Eleverna bör

göras förtrogna med bibeln i den mån det är möjligt med hänsyn till deras mognad.

Ur kristendomens historia bör några få karakteristiska avsnitt utväljas.

I kyrkohistorien behandlas framför-

allt svenska förhållanden. En kortare orientering om den katolska kyrkan bör ges eleverna liksom en översikt av ickekristna religioner. Avsnittet de antika kulturfolkens religioner kan utgå.

Samhällskunskap

Undervisningen i samhällskunskap bör koncentreras kring huvudmoment, som kan ge anledning till studium av konkreta situationer i närsamhället, t.ex. i familjen, skolan och kamratkretsen. Översiktligt och konkret bör behandlas hemkommunens organisationsliv, samhällsekonomiska frågor samt huvudlinjerna i det svenska samhällets organisation.

Vid den studieorientering, som skall förekomma i samband med valet av tillvalsämnen och linjer på högstadiet, bör man utgå från den principen, att elevernas val kan ske bland samtliga förekommande tillvalsgrupper och linjer. För vissa av de i hjälpundervisning deltagande eleverna är skolans möjligheter att anpassa sig till de individuella förutsättningarna bäst tillgodosedda inom tillvalsgrupper och linjer med huvudsakligen praktisk inriktning. En ytterligare möjlighet till sådan anpassning medges enligt anmärkning Z i sär-

skilda bestämmelser angående specialklasser i grundskolan (jfr s. 16).

Vid behandlingen i den förberedande studie- och yrkesorienteringen av i läroplanen förekommande tillvalsgrupper och linjer eller av nedan angivna modifikationer av dessa, är det av vikt, att studiegången presenteras på ett åskådligt sätt. Det bör tydligt framgå, hur val av ämnen och linjer kan påverka elevernas fortsatta utbildning före inträdet i yrkeslivet. Likaledes bör framhållas vikten av en gedigen och lämplig utbildning, vad som menas med en yrkesvalssituation och de personliga förutsättningarnas betydelse för olika sysselsättningar, för olika yrkes- och arbetsmiljöer (Lgr s. 248). Eftersom eleverna ofta har mycket orealistiska begrepp om sina förutsättningar för olika yrken, måste det ses som en viktig uppgift att hänsynsfullt men sakligt söka bibringa dem en så långt möjligt realistisk uppfattning om arbetskrav och de individuella förutsättningarna.

Historia

Ej endast på mellanstadiet utan även på högstadiet kan det visa sig nödvändigt att behandla händelser och miljöer utan alltför starka krav på förståelse för de historiska sammanhangen. I den utsträckning den allmänhistoriska utvecklingen behandlas bör detta göras

med ett konkret underlag i väl avgränsade och korta avsnitt samt med uteslutande av mindre väsentliga detaljer och invecklade orsakssammanhang. Även i övrigt bör stor uppmärksamhet ägnas åt stoffets konkretisering.

Geografi

Vid undervisningen i geografi bör på såväl mellan- som högstadiet konkreta miljöskildringar utgöra de viktigaste momenten. Endast sådana namn- och sifferuppgifter, som kan anses mera

väsentliga, bör tas upp i undervisningen. Kravet på förståelse av mera komplicerade natur- och kulturgeografiska sammanhang bör modifieras med hänsyn till elevernas förutsättningar.

Naturkunskap Biologi Kemi Fysik

Läroplanens anvisningar om exkursionens och experimentets centrala plats i undervisningen gäller i hög grad som ledning för undervisningen. För det enskilda arbetet krävs noggranna och enkla instruktioner. Lärstoff, som skall bli föremål för enskilt arbete eller arbete i grupp, bör ordnas i små en-

heter. I allmänhet är det lämpligt, att genomföra experimenten i form av lärarhandledda grupparbeten.

I kemi och fysik bör undervisningen belysa vissa kemiska och fysikaliska lagar, utan att formuleringarna av dessa lagar används.

Musik Teckning Slöjd Hemkunskap Barnavård Gymnastik

I rubricerade ämnen förekommer ej avkortade kurser. (Jfr Lgr s. 92.) Erforderlig begränsning bör dock kunna

ske vid undervisningen i de teoretiska momenten. (Jfr s. 9.)

Läs- och skrivsvårigheter

Av Kungl. Skolöverstyrelsen den 25 juli 1963 utfärdade anvisningar
rörande behandling, betygsättning etc.

Läs- och skrivsvårigheter hos elever medför problem av skiftande slag, såväl för läraren som för eleverna. För att kunna komma till rätta med dessa problem måste läraren ha viss kännedom om de olika former av svårigheter som finns, om hur de kan förebyggas och vad som kan göras för att avhjälpa dem. Följande anvisningar avser att ge en kort orientering i detta ämne.

Vid skolålderns inträde uppvisar barnen en varierande grad av *läs- och skrivmognad*. Enstaka barn har redan tidigt, före skolans början, uppnått en sådan mognad, att de spontant intresserat sig för bokstäver eller t. o. m. lärt sig läsa. De flesta barnen har mognat lagom för att kunna tillgodogöra sig den vanliga undervisningen. Ytterligare en liten grupp uppnår denna mognad först under loppet av första eller andra läs-året. *Speciella läs- och skrivsvårigheter* säges föreligga hos elever, som efter flera års undervisning enligt gängse pedagogiska principer ej lyckas läsa och/eller skriva tillfredsställande. I detta sammanhang avses ej elever med försenad psykisk utveckling eller med t. ex. så stark syn- eller hörselnedsättning, att undervisningen påverkas därav. I enstaka fall kan svårigheter sammanhånga med skador i centrala nervsystemet, t. ex. vid följdtilstånd efter hjärnskador av olika slag.

Både tidpunkten för läs- och skrivmognadens inträde och uppkomsten av

speciella läs- och skrivsvårigheter synes kunna vara ärftligt betingade. Emellertid råder här, liksom på andra områden, ett samspel mellan yttre faktorer och ärvda anlag. Man bör därför beakta att en felaktigt bedriven första läsundervisning kan ge upphov till svårigheter, liksom att den bästa undervisning ibland misslyckas med att på vanlig tid lära en elev att läsa.

Då det sätt på vilket den första läs- och skrivundervisningen bedrivs sålunda är av stor betydelse för uppkomsten av svårigheter på detta område, skall här lämnas en orientering över lämpliga tillvägagångssätt vid inlärnin-
av läs- och skrivfärdigheter.

Läsning

Före varje försök till inlärnin-
en lugn, förtroendefull atmosfär ha skapats, så att läraren kan känna sig övertygad om att barnen ej hyser ängslan eller oro inför undervisningen.

Läraren bör noga se till, att varje barn lär sig uttala de enskilda ljuden klart och rent och att det fullt säkert kombinerar ljud och bokstav. Vid inlärnin-
ningen bör beaktas, att ljud som är klara och särskilt lätta att frambrin-
ga, läres in före svårare ljud.

Under inlärningsstadiet bör barnen icke *benämna* bokstäverna (stava), exempelvis äss, äll, kå, utan verkligen *ljuda*.

Särskilt intensivt och noggrant bör

inläras ljud, som på grund av ljudlighet eller likartat bildningssätt lätt förväxlas, exempelvis k-g, t-d, b-p, v-f, och bokstäver, som till utseendet liknar varandra, exempelvis b-d, m-n och f-t. Alla skillnader framhålls klart, barnen tränas att lyssna intensivt och att iaktta talrörelsen. *Inlärandet får aldrig forceras*. Vid varje inlärningsmoment bör säkerhet eftersträvas, innan man går vidare.

Har läraren anledning att förmoda, att ett barn på grund av bristande koncentrationsförmåga, försenad talutveckling el. dyl. skall möta svårigheter vid inläringen, bör han ägna detta barn särskild uppmärksamhet och lämna det mycken hjälp.

Sammanljudningen övas så noggrant att varje barn uppnår *rutin i ljudbindning*.

Läraren bör ständigt kontrollera, att barnen ej använder gissningar eller ljudar »staccato», dvs. säger ljuden ett och ett utan att binda, exempelvis å, l i stället för å-l. Barnen bör därför dagligen, tills färdighet uppnåtts, tränas i sammanljudning av ny, icke förut påläst text, som bör innehålla enkla, lätt tydbara ord. När bokstävernas antal ökas, fordras skärpt kontroll mot gissning och vad man kallar »ljudplockning», som kan innebära att bokstävernas ordningsföljd brytes.

Nybörjaren instrueras att vid läsning peka under ordet och att, samtidigt som han ljudar, glida med fingret under bokstäverna och se på dessa från vänster till höger genom hela ordet. Läraren kontrollerar, att ingen bokstav överhoppas, att icke något ljud tillsättes och att inga omkastningar av bokstäver sker.

Barnet bör få tid på sig att själv tyda den sammanlästa ljudsträckan. Det känner vanligen igen sin egen melodi för ordet och förstår då dess innebörd. Or-

det måste givetvis alltid vara för barnet bekant. Varken lärare eller kamrater får tyda det för barnet (säga före). När barnet behärskar den mekaniska läsfärdigheten, kommer läsning i uttryck och fraser så småningom på ett naturligt sätt efter eget gehör. Att söka härma efter någon som läst före kan inverka bindande och störande och försvårar innehållsförståelsen.

Viktigt är, att läsningen sker i *lugn takt med mjuk röst utan spänningar* (sålunda ej högt och fort).

Skrivning

Också införandet i skrivningens konst bör ske med varsamhet, så att felaktiga skrivvanor icke inläres. För detta ändamål är det först och främst viktigt, att inte takten i skrivningen forceras, utan att barnet får tid på sig att klart fatta och uppöva just de rörelsebanor och muskler, som behövs för formningen av bokstäverna.

Ibland kan det vara önskvärt att en kortare tid öva barnen i spänningsfri pennföring genom att låta dem använda långa färgpennor för att vänja dem att rita respektive färglägga med dessa, kanske till en början utan att man samtidigt kräver någon egen formgivning. Detta kan tillgå så, att barnen med olika färger utfyller cirklar eller andra enkla figurer, t. ex. olika bokstavstyper. Härigenom får man också rätt snart en uppfattning om hur långt var och en kommit i sin handmotoriska utveckling.

Vid klarläggningen av bokstavsformer kan det vara lämpligt, att läraren först skriver bokstaven på tavlan eller visar en stor och tydlig föreskrift av respektive bokstavsformer, och att barnen sedan får vänja sig vid att följa bokstavens konturer i den riktning, vari skrivningen skall utföras. Därvid bör läraren speciellt framhålla karaktären hos sådana svårare skrivkurvor, vid vilkas

återgivande barnet har en benägenhet att inte ta ut rörelserna. Han bör också påvisa, hur vissa kurvor och streck måste tas försiktigt, under det att andra kan skriva raskare. Därigenom hjälper han barnet att komma in i en riktig rytm vid skrivningen.

Det är viktigt, att man inte alltför mycket fastlåser skrivning vid ett invecklat nät av hjälplinjer utan lär barnet att forma bokstäverna efter deras konstruktion. Läraren bör dock vara mån om att framhålla de likheter, som finns mellan olika bokstäver, så att minnesarbetet förenklas och övningen blir mera enhetlig.

Målet för välskrivningsundervisningen bör vara en tydlig och lättläst stil, som eleverna behärskar utan anspänningar. Då de båda pennföringarna ofta sammanhänger med hela inställningen till arbetet, bör läraren se till, att barnet får uppleva skrivövningen som en mjuk och behaglig övning och inte såsom en hård och forcerad drill. Forcering av takten blir lätt de goda skrivvanornas största fiende.

Barnen bör på ett mycket tidigt stadium få öva sig att med lösa bokstäver lägga eller också själva texta mycket enkla, ljudenligt tecknade ord efter gehör, så att talet utnyttjas som grund för rättstavningen. De bör under den första skrivningen av ljudenligt stavade ord alltid ljuda samtidigt med skrivningen, så att de ej utesluter eller sätter till något ljud.

Diktamensskrivning bör förekomma sparsamt, och tiden bör huvudsakligen ägnas åt att låta barnen skriva fritt. Barnen kan t.ex. övas att skriva text till bilder. Rättningar i den språkliga formuleringen göres till en början icke alls och senare varligt. Barnen bör uppmuntras till små fria skrivningar, även om dessa i början är mycket bristfälliga.

Ljudstridigt tecknade ord inläres med

hjälp av bilder, teckningar o. d., som klargör deras betydelse. Ordens förekomst i olika sammansättningar (kyrka: kyrktorn, kyrkogård osv.) påvisas och barnen får själva bilda meningar, där dessa ord förekommer. Orden grupperas därigenom i släktskapsgrupper, vilket underlättar minnesarbetet.

I varje nybörjarklass blir arbetssituationen i läsning och skrivning så småningom sådan, att ett mindre antal barn sackat efter de övriga och har särskilt stort behov av individuell handledning. Det kan därför vara god arbetsorganisation att uppdelat en nybörjarklass i två jämnstora undervisningsgrupper och att senare, då differensen i läs- och skrivfärdigheterna klarare framträder, dela upp klassen så, att en grupp omfattar ett litet antal barn med försenad läs- och skrivutveckling och den andra gruppen alla de övriga. Man får då mera tid att individuellt handla de svagare, och framför allt behöver dessa icke plågas av en alltför högt uppdriven arbetstakt, som kan komma inlärningsmekanismen att spåra ur. Till den mindre arbetsgruppen av barn med försenad läs- och skrivutveckling bör givetvis också hänvisas barn, som på grund av mycken frånvaro från skolan kommit efter de andra.

Speciella läs- och skrivsvårigheter

Speciella läs- och skrivsvårigheter (s. k. ordblindhet eller dyslexi) är ganska vanligt förekommande hos barn i skolåldern. Sålunda torde åtminstone 5 % på låg- och mellanstadiet ha så stora svårigheter, att de behöver extra hjälp i någon form.

Följande tecken på speciella läs- och skrivsvårigheter kan rent allmänt tjäna som ledning i situationer, då man misstänker, att sådana svårigheter föreligger: framstegen i läsning och skrivning under de första skolåren ligger, trots

undervisning enligt gängse principer, avgjort under medelnivån för den klass eleven tillhör; en påtaglig skillnad föreligger mellan å ena sidan läs- och/eller skrivförmågan och å andra sidan utvecklingen av elevens allmänna intelligens, så som den kommer till uttryck t. ex. vid intelligensundersökning eller genom uppnådda resultat i andra ämnen.

Vid tvekan huruvida speciella läs- och skrivsvårigheter föreligger bör undersökning ske med anlitande av den pedagogiska, psykologiska och medicinska expertis som står till bud (lärare med specialutbildning beträffande läs- och skrivsvårigheter, skolpsykolog, skolläkare, barnpsykiater).

Vid en sådan undersökning framkommer ofta, att läs- och skrivsvårigheter funnits eller finns hos någon av elevens föräldrar eller syskon. Viktigt är likaså att utröna huruvida störningar i den tidiga talutvecklingen förekommit, såsom försenat tal, suddigt eller orent tal, som kvarstår påfallande länge, stamning eller läspning. Eleven bör undersökas av skolläkaren: svårigheterna kan bero på syn- eller hörselnedsättning eller på andra kroppsliga sjukdomstillstånd.

Utredningen bör även omfatta intelligensundersökning och läs- och skrivprov.

Man bör även beakta, att nervösa spänningstillstånd dels kan bidra till att svårigheterna framträder, dels kan vara framkallade av de svårigheter och misslyckanden, som eleven mött i skolan.

Om vid en sådan utredning tecken framkommit på att det rör sig om speciella läs- och skrivsvårigheter, bör man överväga vad som kan göras för att ge eleven största möjliga hjälp. Även om ärftliga faktorer är av stor betydelse för uppkomsten av svårigheter av denna art, kan nämligen mycket göras för att övervinna dem. Behandlingen bör gå

efter två huvudlinjer, den pedagogiska och den mer renodlat psykologiska.

Den psykologiska behandlingen skall syfta till att påverka de faktorer, som hos eleven kan ge upphov till nervösa spänningstillstånd. I första hand gäller det för lärare och föräldrar att visa förståelse för svårigheterna och att ha klart för sig, att misslyckandena ej beror på lättja, slarv eller bristande begåvning. Eleven bör få uppmuntran och tröst. Föräldrarna bör upplysas om svårigheternas art; deras ofta stora iver att barnet snabbt skall lära sig läsa och skriva bör dämpas. Eleven bör få korta läxor, tiden för läxläsningen bör t. ex. i årskurs 2 ej överstiga 45 minuter. Om möjligt bör sådan gruppundervisning i läsning tillämpas, att de ej läsmogna barnen kan erhålla en extra förberedelse i skolan för sina hemuppgifter. Föräldrarna bör uppmanas att »sitta med» när barnen läser sin läxa. Rättstavningsövning efter diktamen kan eleven deltaga i men bör då få uppmuntring att endast skriva så mycket han hinner. Man kan också låta honom ha texten framför sig vid skrivningen. Om eleven har svårt att förstå vad han läser t. ex. i orienteringsämnen, bör man uppmana föräldrarna att läsa dessa läxor högt.

Lärare i vanlig klass, som avser att inom klassundervisningens ram ge hjälp åt elever med speciella läs- och skrivsvårigheter, bör göra sig förtrogen med därför erforderlig pedagogisk metodik. Därvid bör beaktas ovan skildrade allmänna principer för inläringen av läs- och skrivfärdigheter. Vidare bör i tillämpliga delar användas det förfaringsätt, som skildras i följande avsnitt angående arbetssättet i läsklasser.

Om svårigheterna är så stora, att det ej räcker med den hjälp eleven kan få i sin vanliga klass, måste särskilda pedagogiska åtgärder tillgripas. Sålunda

kan eleven erhålla särskild specialundervisning vissa timmar i veckan; han kvarstår då i sin vanliga klass. Om antalet elever med speciella läs- och skrivsvårigheter är tillräckligt stort, kan skolstyrelsen inrätta läsklass. Se 5 kap. 42—46 §§ skolstadgan, Lgr s. 62 och 67 samt Specialundervisning i grundskolan s. 11 och 12.

Något om arbetssättet i läsklass

Läsning

Vokalerna inläres och övas först i ex. följande ordning, a i o ä y å ö e u. Ordningföljden baseras på den principen, att ljud (resp. tecken), som är varandra olika till form, klang och talrörelse, läres efter varandra, detta för att undvika förväxlingar. Talrörelsen inarbetas framför spegel. Klangen sjunges ut långdraget m j u k t. Reliefbokstäver (papper eller tyg) kan användas för kinestetisk inövning, dvs. för att låta barnen med de känsliga fingertopparna »känna in» formen. Stimulerande inövningslekar anordnas. Varje bokstav inarbetas manuellt, t. ex. målas, klipptes, modelleras osv. Man tar god tid på sig för inlärandet av varje ljud och bokstav. Nytt ljud inläres icke, förrän eleverna fullt behärskar förut inlärd ljud och bokstäver. Det bör framhållas, att klang och talrörelse utgör de viktigaste momenten vid inläringen, varför mycken träning och avlyssning fordras. Om man använder bilder som stöd vid inlärandet, bör man tänka på att begagna sådana, som representerar långa vokaler, t. ex. a p a för a-ljudet. Däremot ger icke den korta vokalen i t. ex. o r m ett barn med läs- och skrivsvårigheter tillräcklig ledning vid inlärandet av o-ljudet. I stället kan man söka åskådliggöra t. ex. ordet o s. Barnen bör så tidigt som möjligt läras att skilja mellan vokalernas huvudkvaliteter, lång-kort. Det blir större reda, klarhet och säker-

het, om de första tiden endast får lyssna till de uthållbara långa vokalerna och *senare* får bekanta sig med kort vokalljud.

En absolut klar uppfattning av vokalerna blir en säker grund för läsning och skrivning.

Därefter övas lämpligen ljud, som går att hålla ut, i exempelvis följande ordning: l n s m v r f j. Inläringen bör fortfarande vara synnerligen noggrann.

Så snart ett av dessa s. k. hållljud t. ex. l är inlärt, tränas sammanljudning av bokstäver till ord. Barn, som det här är fråga om, har ofta mycket stora svårigheter just när det gäller sammanljudningen. De har benägenhet för att säga ljuden ett och ett och får då ingen inre helhetsbild av orden. Det är lämpligt att först välja ett enkelt ord sammansatt av endast två klara, lätt formbara ljud ex. ordet *al*. För att intensifiera förmågan att ljuda samman kan man låta bokstäverna textas på tavlan ett stycke ifrån varandra med en »bana» emellan t. ex. a—l. Barnet tillsägs att ljuda a— (åka på »banan» el. dyl.) ända fram till l i ett andetag. Inte det minsta lilla uppehåll tolereras som rätt, de båda ljuden skall glida ihop till *en* ordklang. Bokstäverna flyttas omedelbart samman *al*. — Sådana sammanbindningsövningar bör dagligen förekomma under inlärningsperioden, vid tavlan eller på lästabeller. Under första övningstiden arbetar man med ord som har två bokstäver men så småningom ökas antalet. Sammanljudningen kontrolleras noggrant. Endast ord innehållande hållljud-vokal används t. ex. sol, räv, måla, vila. Där så är nödvändigt avdelas orden med bindestreck. Man kan förmoda, att barn med lässvårighet har svag fixationsförmåga och trångt läsfält. Det kan därför vara till hjälp att göra en paus i ordet, vilket dock slutligt skall läsas med förståelse

och fullt naturligt, så att ej en mekaniserad och onaturlig betoning uppstår.

Så snart man infört tvåstaviga ord bör kort vokal tränas in. Barnen möter kort vokal i obetonad slutstavelse t. ex. måla. Vokalen *a* är lätt, hoppar eller studsar som en boll. Jämförelse anställs med förut inlärt *a* som är långt, går att hålla ut länge, att dra i. Genom dagliga intensiva hörövningar tränas de att säkert uppfatta lång resp. kort vokal.

När barnen har övats som ovan, kan de anses mogna för att lära in explosivorna och *h*, förslagsvis med följande inlärningsgång: *b t k d p g h*.

Barn med lässvårigheter har stor benägenhet att läsa beåt i stället för åt t. ex. Man kan då lämpligen öva tabeller

ba ta

bo to

be te osv. med alla vokaler. »Se på vokalen först, ta den i munnen, ta med medljudet-kvickt-nu!»

Omväxlande med inlärandet av enskilda ljud och ord och arbetet med övertinnande av de särskilda svårigheter, som därvid möter, har givetvis läsning av meningar och små enkla berättelser övats. Barnens sätt att ljuda, dvs. glida från det ena ljudet till det andra, iakttas noga.

Visar det sig, att barnen särskilt ofta förväxlar vissa ljud, t. ex. *k-g*, *t-k*, *p-b*, *u-y*, *f-v*, *i-e*, *t-d*, *sj-tj*, påvisas det talmotoriska läget för varje ljud. Olikheter iakttas och avlyssnas noga. Lyssnande, iakttagande med skärpt uppmärksamhet, uttalar barnen långsamt exempelvis orden *mura* — *myra*, *tal* — *dal*, *pil* — *bil*, (*p* »släcker ett ljus», har stark luftström, spänning i läpparna iakttas, det exploderar. *b* mjuka läppar, det »spelar i halsen» osv.). Vad som kan iakttas framför spegeln påvisas, såsom den olika munställningen vid de förväxlingsbara ljuden *m-n*, *b-d*.

Konsonantförbindelser måste särskilt

inövas, så att intet ljud »suddas ut» och blir överhoppat.

Likaså övas *-ng*, *sj-*, *tj-* och *j-*ljudens beteckningar t. ex. genom läsning av tydligt textade ord, ordnade i spalter med ljudbeteckningen i spalthuvudet.

Exempel på sj-ljudet

sj	sk	stj	skj	sch
sjö	sked	osv.		
sju	ski-na			

Skrivning

Med de nyss behandlade speciella språkruddningarna följer ofta en dålig och obalanserad skrivmotorik. Skrivrörelserna till varje bokstav behöver på nytt tränas in. Stora rörelser bör användas. Inläringen sker vid svar-ta tavlan. Barnen behöver stort »svängrum» för inlärandet, inga »bindande» linjer användes. Skrivgymnastiska, ryt-miska rörelser utnyttjas för att lösa spänningar. Skrivfärdigheten tränas, så att den mer och mer blir automatiserad.

Rättstavning och gehörsskrivning byg-ger på talet. Klang och skriv-rörelse sammankopplas, »Säg, och skriv» blir regeln. Detta sker till en början högt i samband med stora skrivrörelser vid klasstavlan. Barnet skall skriva t. ex. ordet *s v a n*. Lära-ren säger: »Säg ordet, långsamt, tydligt! Först säger du *s*, sedan *v*, så *a*, så *n*! Du har fyra bokstäver. Skriv dem och säg var och en medan du skriver!» (Obs! Här bör barnet ej benämna bokstäverna, alltså inte stava: *äss ve a än*, utan i stället verkligen ljuda.) Självljudet mar-keras, strykes under, med röd färg.

Mycket noggranna höröv-ningar för att skilja mellan de för-växlingsbara ljuden anordnas.

Stavelserytmen i enkla tvåstaviga ord avlyssnas. Lång paus göres mellan sta-velserna: *sto-len*. »Säg och skriv!» — »Stryk under självljuden!»

Dubbeltecknat medljud tränas särskilt noggrant, då detta synes vara hart när omöjligt att lära för vissa barn med skrivsvårigheter. Skillnaden mellan långt och kort självljud uppmärksammas åter noggrant genom att ord med långt resp. kort självljud avlyssnas. Listor av ord, skrivna på tavlan, läses och iaktas. Ex.

kal	kall		
sil	sill		
ha	hatt	osv.	

Listorna läses, lägges med lösa bokstäver, skrives och dubbelteckningen markeras. Barnen tillverkar själva flera liknande ordlistor, illustrerar orden, bildar nya meningar om dem, finner i olika böcker ord med dubbeltecknat medljud, tillverkar tabeller t. ex.

-tt	-ss-	ll	-rr-
hatt	möss-sa	ull	her-re
katt	gos-se	full	hur-ra

Ljudstridigt stavade ord inarbetas med hjälp av tabeller eller ordlistor (som ovan vid sj-ljudet). Orden illustreras, sättes i böjningsformer och nybildningar samt uppsökes i text. Barnen får bilda meningar, i vilka orden ingår. Exempel: skidor, skidstav, skidbyxor, skidbacke, skidorna — mina skidor är sönder. Man övar t. ex. sk. framför mjuka självljud: ski- ske- skä- osv. och bildar ord, som börjar med ski- ske- osv.

I en läsklass arbetas dagligen med att uttala ord mycket tydligt och med iakttagande av stavelserytmen, så att rutin uppnås i att skriva ljudenliga ord efter gehör i den ordning ljuden säges.

Ordens betydelse aktualiseras. De bör inläras gruppvis med hjälp av rim samt efter likhet och släktskap, t. ex. boll, troll, noll; dikt, vikt; roligt, trev-

ligt, farligt.

Diktamensskrivning bör betraktas som övning, ej som prov. Barnen avlyssnar och skriver *icke påläst text*, som dikteras mycket tydligt och långsamt.

Barnens skrivningar rättas *varsamt*. Bockar eller röda streck under felstavade ord används *icke*. Felen räknas ej. De felstavade orden suddas ut eller strykes över för att en felaktig ordbild ej skall markeras. Läraren skriver sedan orden rätt, exempelvis på ett löst blad med varje stavelse markerad. Barnen får sedan arbeta in ordet på nytt genom att föra in det i en alfabetisk ordlista, bilda mening om det eller dylikt. Barnen stimuleras att skriva fritt i anslutning till aktuella upplevelser eller intresseväckande bilder.

Speciella läs- och skrivsvårigheter på högre stadier

Med stigande ålder hos eleven brukar svårigheterna i allmänhet avta, och i de flesta fall är de helt borta, när eleven nått mogen ålder. Detta sammanhänger bl. a. med den fortskridande mognaden av de delar av centrala nervsystemet, som är inkopplade i de olika språkuttrycksfunktionerna.

I första hand brukar läsförmågan förbättras. Detta visar sig, förutom i bättre läsprestationer i skolan, däri att eleven börjar läsa böcker spontant; han kan då inte bara läsa utan också läsa med sådan lätthet att han kan tillgodogöra sig innehållet i texten. Ännu under flera år kan dock vissa svagheter i läsningen kvarstå; eleven läser hackigt, gissar emellanåt eller läser ej ut hela ordet. Sådana fel som omkastningar och förväxlingar är däremot inte så vanliga på högre stadier.

Betydligt senare försvinner i allmänhet stavningssvårigheterna; de kan t. o. m. kvarstå ända upp i vuxenålder.

Stavfelen ändrar emellertid i viss mån karaktär. Förväxling av homonyma och synonyma bokstäver (b-d; u-y-ö), omkastningar och liknande fel minskar, men kvar står vissa allmänna svårigheter i samband med stavningen. De visar sig i fel beträffande enkel-dubbelteckning av konsonanter, förväxling av o-å, e-ä, svårigheter med sj- och tj-ljuden samt i utelämnandet av bokstäver. Om felens art sålunda ej ger några fasta hållpunkter, då det gäller att avgöra, om speciella svårigheter föreligger, kan däremot deras mängd tala sitt tydliga språk.

Läs- och skrivsvårigheter kan även på andra sätt påverka elevens prestationer i skolan. Om lässvårigheter kvarstår på ett högre skolstadium, kan detta medföra svårigheter att tillägna sig innehållet i en text: läsningen i och för sig kräver så mycken uppmärksamhet, att ingen blir över för innehållet i det lästa, och kunskapsinhämtandet blir därigenom dåligt. I motsats härtill står elevens goda förmåga att tillgodogöra sig vad han hör. Även i fråga om uppsatser kan resultatet påverkas på annat sätt än genom stavningssvårigheterna. Eleven vet, att han löper stora risker att stava vissa ord fel, och han försöker därför undvika sådana ord. Detta kan leda till en begränsning av ordvalet, som ger uppsatsen en prägel av torftighet. Osäkerheten kan likaledes leda till en hämning på det intellektuella planet med samma försämrade effekt. I matematik kan man ofta spåra en benägenhet att kasta om siffror; svaren på uppgifterna blir fel trots god förståelse för hur problemet skall lösas och god räkneförmåga i övrigt.

Om tvekan råder huruvida speciella läs- och skrivsvårigheter föreligger bör man föranstalta sådan undersökning som ovan nämnts. Härmed bör beaktas, att man kan få viktiga upplysningar

genom att undersöka elevens prestationer i läsning och skrivning under tidigare skolår, speciellt under första och andra skolåret.

Samråd bör ske mellan elevens olika lärare, såväl när det gäller utredningen som när det är fråga om hänsynstagande vid bedömningen av elevens prestationer.

Åtskilligt kan göras för att hjälpa en elev med speciella läs- och skrivsvårigheter.

Speciell undervisning i rättstavning, t. o. m. av mycket elementär art, kan ibland visa sig nödvändig och kan ge goda resultat; när ljuduppfattningen är svag, bör den tränas. Eleven får inte bringas den uppfattningen, att det inte lönar sig att på detta sätt söka arbeta bort svagheten. Ännu viktigare än de pedagogiska åtgärderna är emellertid att försöka påverka de miljöfaktorer, som hos eleven kan ge upphov till nervösa spänningstillstånd. I första hand gäller det då för lärare och föräldrar att visa förståelse för svårigheterna och att ha klart för sig, att felen inte beror på lättja, slarv eller bristande begåvning. Eleven bör veta, att man tar hänsyn till hans speciella svårigheter, och att stavfelen därför inte spelar så stor roll. Denna anda av förståelse och önskan att hjälpa bör också prägla den rättstavningsundervisning som eleven får. På detta sätt kan man minska känslan av misslyckande och rädslan för att stava fel och även påverka den allmänna olust inför skolarbetet, som dessa elever ofta har. En sådan förbättring av det psykiska klimatet är av största betydelse då det gäller att komma till rätta med elevens svårigheter.

Betygsättningen

Då en elev har speciella läs- och skrivsvårigheter skall vid betygsättningen framför allt i svenska och främ-

mande språk hänsyn tas därtill. Det bör beaktas att det i första hand ankommer på vederbörande lärare att bedöma, huruvida sådana svårigheter föreligger. Många gånger är det uppenbart, att så är fallet, men ibland kan läraren behöva hjälp för sitt ställningstagande (se ovan sid. 26 ff).

På lågstadiet är färdigheterna i läsning och skrivning dominerande, varför sen läsmognad resp. läs- och skrivsvårigheter kan bli speciellt påtagliga. Då det gäller uppflyttning bör tillämpas läroplanens anvisningar, att man i första hand skall bedöma vad som med hänsyn till elevens utveckling på det hela taget synes var lämpligast för honom. Ett extra år i t. ex. årskurs 2 kan vara av värde speciellt om svårigheterna är förenade med brister i den allmänna skolmognaden.

Ju högre årskurs betyget i svenska, det i detta sammanhang mest känsliga ämnet, avser, desto större vikt bör vid betygsättningen tillmätas den språkliga färdigheten, kunskaperna, omdömet och mognaden. Man bör sålunda successivt alltmer bortse från prestationerna i läsning och stavning och sätta betygen med hänsyn till övriga moment och delar av ämnet.

I fråga om svenska uppsatser innebär detta, att man vid bedömningen skall bortse från stavfelen i den mån deras antal överstiger vad som kan anses ordnärt och bedöma uppsatsen efter övriga kvalifikationer.

I fråga om skrivningar eller skriftliga arbeten i främmande språk bör man beakta, att vad man i första hand vill bedöma är elevernas förmåga att förstå språket och själva använda det på ett fullt begripligt och i det hela korrekt sätt, främst i tal och läsning men även vid översättning och vid fri skrivning och skriftligt besvarande av

frågor på det främmande språket. Stavfel, framför allt sådana som ej ändrar ordens uttal, bör i allmänhet ej tillmätas större betydelse vid bedömningen. Till sådana fel bör man i fråga om tyska även räkna liten bokstav i stället för stor. Grammatiska fel av typen ändelsefel bör i allmänhet ej bedömas som stavfel. I de fall då felen omräknas i minuspoäng bör så många poäng dras av som motsvarar stavfelen, i den mån de överstiger ett för gruppen genomsnittligt antal. Vid avgivande av betyg i ett modernt språk bör mindre goda resultat av skriftliga uppgifter lättare kunna uppvägas av andra förtjänster om stavningssvårigheter avgörande påverkat skrivningsresultaten.

Även i fråga om matematik kan situationer uppstå, där hänsyn bör tas till här berörda svårigheter. Om en elev t. ex. vid lösandet av uppgifter påfallande ofta kastar om siffror, varigenom svaret blir felaktigt, trots att problemet blivit behandlat och löst på ett i övrigt korrekt sätt, har man anledning mistänka, att speciella svårigheter föreligger. Samråd bör då ske med elevens övriga lärare för att utröna, om liknande svårigheter visat sig även i andra ämnen. Fel av nu nämnda typ bör i allmänhet ej i och för sig leda till att en uppgift underkännes.

När elev med speciella läs- och skrivsvårigheter söker inträde i annan skola och intagning sker efter betygspoäng bör läkarintyg eller liknande ej åtfölja ansökan. Hänsyn enligt här givna anvisningar förutsättes nämligen ha tagits vid betygsättningen. Däremot är det lämpligt att den mottagande skolan informeras om att eleven har speciella läs- och skrivsvårigheter.

Ovanstående anvisningar avser även icke obligatoriska skolor.

Anvisningar rörande bedömning av döva eller gravt hörselskadade elevers skolprestationer och examensprövningar i svenska och främmande språk

Aktuella framsteg inom pedagogisk, medicinsk och teknisk audiologi, kombinerade med en modern metodisk och psykologisk uppläggning av dövpedagogiken, har vidgat möjligheterna för döva och gravt hörselskadade ungdomar att kunna tillägna sig fördjupade teoretiska kunskaper. Under senare år har ett antal döva och hörselskadade ungdomar, i de flesta fall elever vid statens skolor för döva, beretts tillfälle till en mera teoretiskt lagd studiegång än tidigare, vilken i vissa fall lett till avlagd realexamen eller studentexamen.

Erfarenheten har visat, att dessa elever kunnat prestera mycket goda studieresultat, fullt jämförliga med hörande elevers, i bl. a. orienteringsämnena och matematik. Detta är märkligt, då man tar i betraktande att en från födelsen döv eller starkt hörselskadad person måste uppbringa en väsentligt mycket större psykisk energi för att inhämta sådana intellektuella kunskaper och färdigheter, som en normalhörande utan större ansträngning kan tillägna sig.

Dövhet eller grava hörselskador hos skolelever medför emellertid problem av mångskiftande art. Överstyrelsen bedömer det därför rimligt att ge allmänna riktlinjer för behandling och bedömning i skolan av barn med dylika svårigheter, liksom tidigare skett för barn med läs- och skrivsvårigheter. Föreliggande anvisningar avser att utgöra en

orientering för lärare rörande döva eller gravt hörselskadade elevers språkliga svårigheter och rörande bedömningen av dessa vid undervisningen samt vid betygssättningen i prov och examina.

När det gäller tillägnandet av de språkliga färdigheterna i ämnena svenska och främmande språk, är dövheten ett synnerligen svåröverbinnligt handikapp. De flesta grava hörselskador förorsakar språkhämningar. Av väsentlig betydelse för en språkhämningens omfattning är dels hörselskadans art och grad, dels tiden för skadans inträdande samt barnets allmänna begåvningsnivå. Är dövheten eller hörselskadan medfödd, utvecklas icke något språk och tal på naturlig väg eller blir utvecklingen i allmänhet bristfällig och försenad. Genom tidigt påbörjad specialundervisning kan språkhämningen hos dessa gravt hörselskadade delvis kompenseras men i ytterst få fall helt övervinnas.

I Svenska

Modersmålet är hos hörande och talande i allmänhet så väl inövat, att de nödvändiga språkräckorna rent reflexmässigt inställer sig som ett direkt svar på en retning. Hos den enskilde individen förknippas språksymbolerna med föreställningsräckor till fasta enheter, så att föreställning och språkuttryck ömsesidigt kan reproducera varandra. Med

hjälp av språkets symbolsystem kan föreställning och språkuttryck förknippas till större enheter och sättas i relation till varandra.

Den språkhämmande individen kan inte operera med samma grad av säkerhet som den normalt språkligt utvecklade. På grund av hörselbortfallet är den döve och gravt hörselskadade i den språkliga kommunikationen med den hörande och talande omgivningen helt eller huvudsakligen hänvisad till visuell perception av talspråket (avläsning), vilken är väsentligt underlägsen den hos normalhörande förefintliga auditiva talperceptionen. Därav följer otillräcklig inövning av modersmålet och en försening av den språkliga mognadsprocessen. Detta leder till nedsatt förmåga att bilda exakta språkliga schemata och yttrar sig i att språket behandlas bristfälligt i vissa typiska avseenden.

Amerikanska undersökningar har klarlagt, att dövas och gravt hörselskadades skriftliga behandling av modersmålet i allmänhet väsentligt avviker från hörande elevers i fråga om såväl satsstruktur som grammatisk och syntaktisk uppbyggnad. Signifikativa skillnader är, att satsenheterna innehåller färre ord än hörandes satskonstruktioner, huvudsatser överväger och den skriftliga framställningen är mer konkret än hos hörande. De hörselhandikappade använder substantiv i procentuellt större antal än hörande, medan däremot pronomen, adverb, konjunktioner och interjektioner förekommer i mindre omfattning. Av konjunktionerna användes samordnande i jämförelsevis större utsträckning än underordnande. Dessutom förekommer vissa typiska språkliga avvikelser i form av ordförväxlingar, utelämnande av ord och obehövliga tillägg av vissa ordklasser samt felaktig ordföljd. Ett antal sådana typiska fel i dövas och hörselskadades behandling av svenska språket

redovisas i det följande. (Exemplen är i huvudsak samlade ur vissa undersökningar, utförda på Dövlärarseminariet å Manilla och ur skriftliga prov i högsta klasserna vid Statens skolor för döva å Manilla samt ur examensarbeten, utförda av elever vid Skolan för döva på Blockhusudden.)

A) Exemplifiering

GRAMMATISKA FEL

1. Osäkerhet i användandet av rätta verbformer

a) Tempusfel.

Exempel: Det *var* vackert väder i dag.

Jag *haft* lov tio dagar.

Solen *skiner* i går.

Jag *har varit* på bio i går.

Varje morgon *får* vi te, sedan *brukade* vi åka skidor.

Man kan *gå* till Skansen och *ser* på svenska djur.

b) Verbets infinitivform användes i fel ställning.

Exempel: Jag *hämta* anorack och stövlar.

Farmor *gå* till teatern.

Mamma *tvättade* och *stryka*.

Marianne och jag *hälsa* på min faster Ingrid.

2. Bristande känsla för prepositionernas användning

a) Felaktig preposition.

Exempel: Han bor *på* den röda stugan.

Jag åkte skidor en dag *på* Fiskartorpet.

Vi skall göra ett besök *till* Historiska museet.

På kvällen skall vi dansa *i* majstängan.

Herr Larsson har varit *i* frisören.

Vi började göra narr *till* honom.

De kan promenera *omkring* parken.

Hon tar en genväg *genom* ett torg.

På dem (torgstånd) lyser vackra blommor.

Djurparken ligger *i* Skansen.

b) Utelämnad preposition.

Exempel: Klockan låg lådan.

Vi pekade kartan.

Jag är alltid vän Kerstin.

Han var mycket svart ansiktet.

Jag var *på* Kärran och tittade hela Häl-singborg.

c) Överflödig preposition.

Exempel: Vi bada *i* kallbad.

Vi satte oss *på* stolar *i* ute.

Doktorn har undersökt *åt* honom.

Jag såg många flygmaskiner *över* i Lund.

Jag hjälpte *till* köksbiträden att diska.

3. Fel i substantivens böjning och genus

Exempel (böjning): I *tisdag kvällen* gick jag till *folkets huset*.

Sedan gick jag till *ladugård* och gav två katter *maten*.

Jag måste följa *musik* ordentligt.

Den 1 juli skall *hamn* öppnas.

De andra *pojkar* var experter.

I regel har varje *skolan* februarilov.

Min *kamraten* Stig har varit där.

Exempel (genus): Hon fick städa *en* av morfaderns *rum*.

Det var *ett* snöyra och kallt ute.

Hon fick *en* kvitto.

4. Felaktig kongruens

Exempel: Vi köpte *något* saker.

Det är ännu inte riktigt *bestämt* om det blir av.

Den gamla advokaten hade *sänd* sin dotter.

Hon såg *ett* hemskt *hög* isberg.

5. Felaktig användning av pronomen

Exempel: Nu vaknar Lena av att solen skiner på henne i *sitt* sovrum.

»Jobbet väntar *henne*» (mig), tänker Lena plötsligt.

SYNTAKTISKA FEL

1. Fel ordföljd

Exempel: På måndag *jag såg* på TV.

Sen *vi åkte* tillbaka hem och åt middag.

Vi åka började klockan fem.

Jag vet ej, när *komma hon skall*.

Det var ganska tråkigt, ty jag *inte kunde* hitta på något roligt.

2. Förväxling av tankeenheter

Exempel: Då fann han ingen annan *idé*, än att ringa polisen.

Det var en *exempel* (= ett exemplar) av vitvingad trut.

En av bovarna höll nu på att tända *turbinen* (stubinen).

Mamma städade i vardagsrummet och *bytte* (flyttade) möbler.

Men plötsligt såg jag *skymningen* (= skymten) av pappa.

Det måste i viss omfattning anses vara »normalt» att fel av dessa typer begås av döva vid den skriftliga behandlingen av modersmålet. Att helt övervinna dylika inexakta språkliga uttryck torde ej vara möjligt för den döve eller gravt hörselskadade eleven.

B) Betygsättning i svenska

Vid betygsättningen av svenska uppsatser, skrivna av döva eller gravt hörselskadade elever, bör sådan avvägning göras att en uppsats ej bedömes enbart med hänsyn till förekomsten av inexakta språkliga uttryck av ovan angivet slag. En logisk och sakligt förtjänstfull behandling av ämnet liksom förmågan att anlägga självständiga synpunkter bör tillmätas väsentlig betydelse vid bedömningen. Av hörselskadan orsakade språkliga inadvertenser bör ej som enda orsak föranleda underkännande av uppsatsen.

Ju högre årskurs betyget i svenska avser, desto större vikt bör vid betygsättningen tillmätas omdömet och nognaden. Man bör sålunda successivt vid bedömningen bortse från av hörselskadan betingade fel i den mån deras antal överstiger vad som kan anses ordinärt och bedöma uppsatsen efter övriga kvalifikationer.

II Främmande språk

Angående dövas och hörselskadades förutsättningar att nå tillräckliga kunskaper för examen i främmande språk är erfarenheterna hittills mera begränsade. Det har dock visat sig, att svenska skolelever med grava hörselskador lyckats prestera väl godkända skriftliga resultat i både engelska och tyska (de två främmande språk, som hittills studerats i skolan vid Blockhusudden). Tyskans skriftspråkliga struktur förefaller något lättare att inhämta för svenska döva och gravt hörselskadade elever än engelskans. Vissa erfarenheter från teoretisk undervisning av döva och gravt hörselskadade fortsättningsskolpliktiga elever har kunnat sammanställas till följande grupper av typfel i deras behandling av ett främmande språk.

27. Skolans undervisning i alkoholfrågan.Handledning för lärare. 1957.	5:—
28. Handbook on Sex Instruction for Swedish Schools. 2 tryckn. 1964	10:—
29. Skolöverstyrelsens författningshandbok. II. 1957—1964	75:—
30. Översikt av skolväsendet i Sverige. 1957	4:—
31. Survey of the School System in Sweden. 1958. Slutsåld. (5:—)	
32. Gymnastik till musik. 1958	5:—
33. Yrkesvägledning i folkskolan. 2 tryckn. 1959	2:50
34. Lokalbehov och utrymmesekonomi. 1958	5:—
35. Vue d'ensemble sur l'enseignement en Suède. 1958	5:50
36. Kursplaner och metodiska anvisningar för gymnasiet. 1964	6:—
37. Übersicht über das Schulwesen in Schweden. 1959	5:50
38. Dagövningar i gymnastik för särskolor. 1958	5:—
39. 10-minutersövningar i gymnastik för folkskolan. Årskurserna 3—4 och 5—6. 1958	1:50
40. Kosthållet vid skolmåltider. 1958	3:—
41. Allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högre stadier. 1959	3:50
42. Försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Sammanfattande redogörelse. 1959	15:—
43. Läroplan för rikets särskolor. 1959	5:—
44. Förteckning över facklitteratur för gymnasiernas bibliotek. 1960 ..	7:—
45. Handledning i simundervisning. 2 uppl. 1964	4:—
46. Enhetsskolan under tio år. 1960	5:50
47. Handledning i matematikundervisning. 1965	18:—
48. Musik och rörelse. 1961	5:—
49. Kampen mot brottsligheten. 1959	0:50
50. Handbok i gymnastik. Dagövningar för årskurs 3. 1961	1:50
51. D:o. Dagövningar för årskurserna 4—6. 2 uppl. 1964	9:—
52. D:o. Dagövningar för årskurserna 7—9	10:—
53. Undervisningsplaner för folkskoleseminarierna. 1964	8:—
54. AV-hjälpmedel. Förteckning över filmer, bildserier m.m. 1961	5:—
55 A—D. Materialutrustning vid institutioner. 1961. Slut.	
56. Dagövningar i gymnastik för pojkar i realskolor och yrkesskolor. 1962	7:—
57. Utdrag ur skolöverstyrelsens utlåtande över skolberedningens betänkanden. 1961	5:—
58. Möte med främmande folk. 1962	4:—
59. Information om grundskolan. Handbok 1962	4:50
60. Läroplan för grundskolan. 2 uppl. 1964	9:—
60a. Specialundervisning i grundskolan. 3 tr. 1965	2:50
61. Den nya skolan. 3 uppl. 1964	1:—
62. Lektionsrummet. 1962. Slut (4:—)	
63. Uusi koulu. 2 uppl. 1963	1:—
64. Modern Languages in Swedish Schools. 1963	1:50
65. The New School in Sweden. 1963	2:50
66. Formelsamling i matematik och fysik. 1963	0:60
67. Skolgång i Sverige. En orientering för utlandssvenskar 1963	1:—
68. Gymnasiet och fackskolan. SÖ:s utlåtande. 1964	8:—
69. L'école nouvelle. 1964	3:50
70. Studieuppgifter till Läroplan för grundskolan. 1963	1:75
70a. Bilagor till Studieuppgifter. Sats om 25 st.	2:50

71—75. Att undervisa i orienteringsämnen. D. 1—5. Under utgivning	
76. Die neue Schule. 1964	3: 50
77. Skolöverstyrelsens författningsbok (SBF) 1964	70:—
78. Socialkunskap vid social fackskola. 1964	3:—
79. Samhällsorientering för förskoleseminarier. 1964	6:—
80. Läroplan för gymnasiet. 1965	
81. Läroplan för fackskolan. 1965	
82. Formelsamling i matematik för handelsgymnasiet. 1964	1:—
83. Skolan — elevernas arbetsplats.	
84. Fem artiklar i fysik.	

Utredningar i skolfrågor

1. Propagandakritik och samhällssolidaritet. 1957. Slutsåld. (5: 50)	
2. Ungdomsledarutbildning. 1959	6:—
3. Filialfolkhögskolor för 16—17-åringar. 1961	2: 75
4. Undervisning om internationellt samförstånd och samarbete. 1960	2:—
5. Terminologi i den elementära matematikundervisningen. 1961	15:—
6. Lärarna och klassernas storlek. 1961	4:—
7. Elever i två skilda skolmiljöer. 1961	14:—
8. Betygsättning i vissa ämnen i årskurs 8. 1962	4:—
9. Samförstånd över gränserna. 1962	3: 50
10. Läroverksbibliotekens äldre samlingar. 1962, gratis	
11. Undervisningsmaskiner och programmerat studiematerial. 1963	8:—
12. Varierande klasstorlek och lagundervisning. 1964	12:—
13. Språklaboratorier. 1964	6:—

Forskningsrapporter från Statens Försöksskola i Linköping

1. Barnens kunskaper och färdigheter vid skolgångens början. 1961	8:—
2. Skrivmaskiner i läs- och skrivundervisningen. 1962	4:—
3. Övergång från textning till vanlig skrivstil. 1964	7:—

Rikscentralen för pedagogiska hjälpmedel

RPH 1 Läsundervisning på lågstadiet. 1963	2:—
RPH 2 Biologiundervisning i årskurs 7. 1964	3:—

Praktisk yrkesorientering

PRYO 1 Information till föräldrarna. 1963	Sats om 40 ex.	8:—
PRYO 2 Information till företaget. 1963	Sats om 10 ex.	5:—
PRYO 3 Information för handledare. 1963	Sats om 10 ex.	5:—

Övriga skrifter

Anvisningar för undervisningen i gymnastik med lek och idrott för de högre läroanstalterna. D.2. Hållningsgymnastik. 1946	1: 25
Gymnasiets kvantitativa omfattning. 1963	20:—
Diarium för statsbidrag. 1959	45:—
Kursplaner för fackskolan. 1964/65. 1964	10:—
Sameskolslöjd. Modellserie med 70 pl. 1958	15:—
Typritningar. 1964	1 sats 10:—

AV-hjälpmedel

Att undervisa i historia med bilder. Ljusbildserie, 1962	55:—
Texthäfte till d:o, 1962	1:50
Bandspelaren I. Tekniska elementa. Bildband jämte tryckt kommentar, 1959	7:—
Bandspelaren II. Metodiska elementa. Bildband, 1959	7:—
Bandspelaren III. Språkmetodik. Ljudbildband, 1961	35:—
Drejning i skolan. Ljudfilm, 1964	550:—
Kommentarhäfte, 1964	1:50
Dräktens historia. Serie om 23 st. 5 × 5 diapositiv, 1963	40:—
Texthäfte till d:o, 1963	1:50
Erik går i grundskolan. Ljudbildband, 1962	45:—
Grundskolan. Folder till Erik, 1962	Sats om 50 ex. 7:—
Filmprojektorns konstruktion. Diapositiv, 1962	13:—
Texthäfte till d:o, 1962	0:80
Kan du läxa? Ljudfilm, 1962	400:—
D:o att hyra 25:—, Distr. och uth. genom Artfilm, Kungsholmstorg 6, Stockholm K.	
Barn och läxor. Texthäfte till d:o för föräldrar, 1962	0:30
Effektiv studieteknik. Texthäfte till d:o för elever, 1962 Sats om 40 ex.	7:—
Levande hav. 14 diapositivserier, 1964	280:—
Texthäften	1:—
Ljudets grundbegrepp. Ljudbildband, 1962	48:—
Texthäfte till d:o, 1962	1:—
Läs- och skrivsvårigheter. Ljudbildband, 1964	45:—
Kommentarhäfte, 1964	0:75
Maskinskrivning. Serie om 10 filmslingor med anvisningar, 1961	135:—
Medeltida kyrklig konst. Serie om 24 st. 5 × 5 diapositiv, 1962	42:—
Texthäfte till d:o	1:50
Morgonsamling. Ljudbildband, 1960	15:—
Några runstenar berättar. Ljudbildband med texthäfte av Sven B. F. Jansson, 1960	45:—
Redskapsgymnastik för flickor och Redskapsgymnastik för pojkar. Två ljudfilmer, 1964. För varje: att hyra 25:—, Att köpa	300:—
Distr. och uth. genom Artfilm, Kungsholmstorg 6, Stockholm K.	
Kommentarhäfte till varje, 1964	1:—
Skolbiblioteket i funktion. Ljudfilm 1964	350:—
D:o att hyra 20:—, Distr. och uth. genom Norstedts Filmavdelning, Box 2081, Stockholm 2.	
Småskolans matematik. D. 1—3. 1959—61.....	500:—, 450:—, 350:—
Att hyra 25:— per del. Distr. Norstedts Filmavdelning, Box 2081, Sthlm 2.	
Texthäfte till Småskolans matematik. D. 1, 1959	2:—
D:o, D. 2—3, 1962	3:—
Talvård för skolor — ett försök. Ljudband i tre delar. Ny uppl. 1965	90:—
Vandrings längs havsstrand. 7 bildserier med 31 texthäften, 1965	170:—
Vi gör vår stad. Färgfilm, 1959	425:—
D:o att hyra 25:—, Distr. och uth. genom Norstedts Filmavdelning, Box 2081, Stockholm 2.	
Vi ser på Norge. Serie om 24 st. 5 × 5 diapositiv, 1962	45:—
Texthäfte till d:o	1:50

SÖ-FÖRLAGET, SKOLÖVERSTYRELSEN

Pris 2:50